

Associació per a la
Recuperació de la
Memòria Històrica
de Mallorca

www.memoriadelesilles.org

Número 8 / Gener 2009

Temps de la Memòria

Sumari

· Editorial:

- El Día Internacional de los Derechos Humanos p.2

· Denúncia

- "Article 19", un nou programa de debat d'IB3? p.11

· Convocatòria III

Assemblea ordinària

p.3

· Reflexions sobre

"La Guerra Civil" p.4

· Les exhumacions de

les fosses comunes

"no son urgentes ni

necesarias" p.6

· Els "golfos" del Moll

El meu amic Bufill p.8

· Memòria històrica:

les novel·les de la

Guerra Civil p.10

· Mis antepasados y

otros recuerdos p.12

· A quien corresponda

p.12

Les exhumacions de les fosses comunes "no son ni urgentes ni necesarias"

Rouco Varela

*Audiència
Nacional*

Fiscalia

Baltasar Garzón

1977

El Día Internacional de los Derechos Humanos

Aquest article fou publicat a el Foro de **El País digital** i a la pàgina web **Kaos en la red**.

www.kaosenlared.net/noticia/dia-internacional-de-los-dd.hh

Hoy se conmemora el día internacional de los D.D.H.H. Todos hemos visto por la tele, o escuchado por la radio, a niños, famosos y políticos recitar uno a uno, los puntos recogidos en la carta de D.D.H.H. a los que algunos dan dogma de fe. Pero, todo y todos son buenas intenciones, palabras vacías y hipocresía política. He tenido que aguantarme la risa, cuando he escuchado a Rajoy leer lo de la libertad de expresión o al inmoral Minis-

tro de Justicia, recitar con voz clara y firme algo en que ni uno ni el otro creen. O sea los D.D.H.H. Al menos en lo que concierne a las víctimas de la guerra civil y la dictadura Franquista. Por que de Rajoy, no puedo esperar nada: alguien que se alegra de que se paralicen las exhumaciones y la investigación de los crímenes Franquistas, un político de un partido Franquista, donde las N.N.G.G abogan por el revisionismo, cuando no el negacionismo, un partido Franquista y antidemocrático (de dirigentes con pies ligeros, ya sea para hacer los 100 m lisos o para pisar charcos de sangre de otros) que insultan y menosprecian a nuestras víctimas y se quedan tan panchos, o alaban las transacciones políticas, o los regímenes asesinos como si fueran “plácidos” años de Paz y orden, un partido que escupe en la memoria de nuestros muertos. En definitiva un partido que tiene la hipocresía de leer la carta de los D.D.H.H y quedarse tan ancho, sabiendo que ellos ni los respetan ni creen en ellos.

Y que decir de nuestra “Izquierda”. Un Ministro que aboga por dar subvenciones para enterrar a nuestros muertos, como el deber manda (casi se le escapó eso de que como Dios manda), un partido cuyo presidente, nieto de represaliado, dice que aboga por el **OLVIDO**, así en mayúsculas, tal y como también dijo el Ministro Celestial, Rouco Varela. Olvidar?? El que o a quien? Olvidar, más todavía?. Un partido de Presidentes de Congreso orgulloso

del pasado fascista de su padre, cómplice de crímenes contra la humanidad, un partido de Leyes de la desmemoria histórica, que se aprueban con el voto de la Izquierda Hundida y los nacionalistas Catalanes, partidarios de que los símbolos de siempre, sigan donde siempre. Unos nacionalistas Cambonistas, que al mismo tiempo, son herederos de víctimas de unos y defensores de la memoria de los verdugos de todos. Si el PSOE también aboga por los D.D.H.H y me dan arcadas solo de pensar en el daño que estos “surferos” de la memoria están haciendo a las pocas víctimas que quedan vivas y a sus familias.

Si, D.D.H.H en España, pero no para las víctimas del Fascismo. Siento, no vergüenza, si no rabia por tanta inmoralidad y inhumanidad. A dos días de nuestro homenaje anual a las víctimas REPUBLICANAS de la Guerra Civil, no puedo si no sentir un odio especial y dedicado a todos aquellos políticos que hoy, gracias a su incompetencia, a su desidia y a su maldad, han hecho de este país, monarquía parlamentaria, un país mas amnésico y abonado a todo menos a la RMH y a la siembra de los D.D.H.H.

Dedicado a todos y cada una de las víctimas Republicanas de la Guerra Civil y de la dictadura de Franco. Hoy no han tenido su homenaje público, por ser no son ni eso **VÍCTIMAS DE NADA**. Yo se lo hago, hoy desde aquí. ■

Crèdits:

Han col·laborat:

Libertario Gelabert
Mª Antònia Oliver,
Manel Suárez Salvà
Josep Suárez Ferrer
Marçal Isern
Juan Hernández
Miquel López Crespi

Coordinació, disseny i maquetació:

Blas Guevara

Temps de la Memòria

és el butlletí trimestral de l'**ARMHM**.

La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres:

tempsdelamemoria@gmail.com
o al **625 45 45 00**

**Associació per a la
Recuperació de la
Memòria Històrica
de Mallorca**

Benvolguts amics/amigues,

Us convocam el proper **15 de febrer** a la **III Assemblea ordinària** que amb caràcter anual hem de fer. Ens agradaria que fos oberta a la participació de tots i totes.

Tindrà lloc a la Sala d'actes del Centre de Cultura Flassaders a les 10'00 hores en primera convocatòria i a les 10'30 en segona, acabant al voltant de les 13'30 hores amb una concentració pacífica de rebuig pel boqueix judicial de les exhumacions de les fosses de Calvià i Porreres davant l'Audiència Provincial Palma, està a la Plaça del Mercat, aprop del Centre Flassaders, on es llegirà un Manifest que l'Associació ha preparat. Si voleu podeu deixar el cotxe al pàrking de la plaça Major baixant amb l'ascensor sortireu al Teatre Principal que està just devora l'Audiència i pujant sortireu a la plaça Major que està molt a prop del Centre Flassaders.

Ordre del dia:

1. Lectura i aprovació de l'acta de l'Assemblea anterior

2. Informe de gestió

3. Informes:

- a. Estat d'accions judicials desenvolupades per a les exhumacions de les fosses de Calvià i Porreres presentades a la Audiència Nacional i estat del projecte del Memorial de la fossa de Palma.
- b. Coordinadora de Víctimes del franquisme.
- c. Accions de Memòria de Mallorca per la negació dels Tribunals de Justícia espanyols a jutjar els crims del franquisme i exigència a les institucions perquè es pronunciïn al respecte.
- d. Memòria de Mallorca a la Comissió de Toponímia de l'Ajuntament de Palma.
- e. Projecte de conferències als instituts de secundària i Conveni signat amb el Consell de Mallorca.
- f. "Memòria i Oblit d'una guerra", avaluació dels 13 capítols emesos i la continuació de la sèrie documental. Acord de la productora amb l'Associació.
- g. Investigació històrica i atenció psicològica a les víctimes del franquisme.

4. Precs i preguntes

Per altra banda, per dur endavant les diferents tasques de l'Associació necessitam del suport econòmic dels socis, en aquest sentit vos recordam que ja podeu fer els ingressos de la quota de socis per aquest any 2009, (mínim 20 euros anuals) i aquelles aportacions que voluntàriament vulgueu i pugueu fer al compte corrent número 2100 0649 88 0200158445 de la Caixa, o si ho preferiu el dia 14 en efectiu a la mateixa Assemblea .

Ja sabeu que a l'Associació totes les propostes són escoltades i totes les persones que vulguin treballar més activament són benvingudes.

Ens veiem dia 15 de febrer a partir de les 10'00 hores al Centre de Cultura Flassaders de Palma. Pels qui encara no ho conegueu, està situat al casc antic, entrant per la Porta de Sant Antoni al carrer de l'esquerra paral·lel al carrer Sindicat, i l'edifici queda a uns 50 metres endins a mà esquerra.

Per l'acte final davant l'Audiència Provincial de Palma portarem pancartes i fotos dels nostres desapareguts, podeu també portar les vostres, volem que sigui un acte reivindicatiu dels objectius i finalitats per la Recuperació de la Memòria Històrica, d'homenatge als nostres i de protesta pel desamparo que la Justícia i els diferents Governos del país han sotmès a les víctimes del franquisme. És important que tots i totes hi siguem presents, en aquest sentit vos pregam que doneu la màxima difusió a la convocatòria que serà oberta a totes les persones que creguin en els principis en els quals es fonamenta la nostra Associació:

Veritat, Justícia i Reparació.

A l'espera de la propera trobada i de saludar-vos personalment rebeu una forta abraçada.

Maria Antònia Oliver Paris, *Presidenta de l'ARMHM.*

Palma, a 14 de gener del 2009

REFLEXIONS SOBRE LA "GUERRA CIVIL"

Per Josep Suárez Ferrer

Per obligació amb mi mateix, crec necessari fer una sèrie d'aprofundiments, damunt els termes que s'estan emprant quan es parla sobre el cop d'Estat de l'any 1936.

En primer lloc, voldria fer un apunt sobre el qualificatiu de "guerra civil" que l'escriptor Pere Serra, requalifica de "guerra IN-civil". Sé segur que la població civil, mai ha volgut una guerra, i ho dic amb aquesta rotunditat. Els civils, des de la Segona Guerra mundial, sempre han estat els grans perdedors i les més nombroses víctimes de qualsevol guerra. Per tant, "guerres civils" res de res. I és així, perquè fins i tot, avui, ja les guerres no són militars contra militars, sinó forces mercenàries contra civils. Els exèrcits ja són història passada. En la mateixa guerra de l'Iraq, els EE.UU. contracten a empreses privades, milers de mercenaris perquè matin a la població civil. Els fronts de guerra estan ubicats a les mateixes ciutats on moren i són ferits, homes, dones, nins i nines i vells. La Convenció de Ginebra sobre la Guerra, ja és paper mullat. Ni hospitals ni creus Rojass.

Per altra banda, els promotors del cop d'Estat, foren gent emmarcada dins tres grans col·lectius. D'una banda, bàsicament, persones riques

que veien perillar els seus privilegis i la seva forma d'acumulació econòmica; per ells, les reivindicacions obreres i camperoles no eren acceptables. Per altra, aquest grup necessitava de part de l'exèrcit per imposar les seves demandes, per fer de la força la seva raó. I, per fi, l'Església, que "pilleta" ella, enfront de les raons populars, hi aportava la raó de Déu, ressuscitant les Creudes contra els infidels i es sumava, com una força més, a una guerra fratricida d'ajuda i justificació dels milions de morts i assassinats que es varen produir. I no només durant els tres anys de guerra. En aquest sentit, apuntat fins ara, queda molta palla per triar. És a dir, molt per aclarir. Una guerra és dolenta per tothom i, conseqüentment, no hi ha guanyadors. Ningú hi surt guanyant, ja que és tan terrible que afecta, en tots sentits, a tots els que la pateixen. Tot el segle XX ha estat mercat per diferents i sagnants guerres a llocs concrets del nostre món, i que encara continuen. El món sencer s'ha mobilitzat fent sentir la seva veu: **NO A LA GUERRA**. El problema és que els governs mundials encara no són democràtics de fet i altres forces poderoses dominen la voluntat dels pobles. Agraujat amb la xacra del complex militar-industrial i fins i tot, encara avui en dia amb certs símbols de simbologia nazi que encara perduran, fet insòlid a la Europa contemporànea.

'...els promotors del cop d'Estat, foren gent emmarcada dins tres grans col·lectius. D'una banda, bàsicament, persones riques que veien perillar els seus privilegis i la seva forma d'acumulació econòmiques...'

El 18 de juliol de 1936 va començar el que ningú esperava. Una etapa de tres anys de destrucció, crims i assassinats inimaginables. Tres anys de desfeta a nivell social que encara avui, seixanta anys després, resta amagada per a molta gent que es sent ferida i amaga el seu sentiment. Començà a extrendre's, per diferents llocs d'Espanya com una terrible taca de sang, un dels més profunds drames del segle XX.

Des d'Àfrica, el general Francisco Franco Bahamonde, al front de l'exèrcit desplaçat al nord d'Àfrica, junt amb unes forces especials de xoc

"La República", pintura de Josep Suárez Ferrer

marroquines, que tota la seva vida l'acompanyaren, iniciaren pel sud, la dominació que s'estengué a tot el territori nacional al cap de tres anys.

La tàctica emprada per aquestes forces alçades contra el sistema democràticament establert, estava ben planificat. Al davant de l'exèrcit sublevat, marxava la força de xoc marroquina montada amb cavalls, vestits en xilabes i mantes pel cap (aquesta descripció la faig perquè vaig ésser testimoni de l'entrada al meu poble), que "feia net" enfront qualsevol resistència que pogués sorgir. Al cap d'unes hores entrava l'exèrcit que prenia possessió i s'establí al lloc conquerit.

Tot seguit, començava la segona etapa més lenta però molt més dura i llarga en el temps. Escamots de soldats registraven casa per casa, atemorint als seus habitants perquè es possessin a les ordres de la força ocupant; fent una llista de les persones i requisant objectes que indiscriminadament consideraven. Alhora s'anaven citant, persones que obligatòriament tenien que passar un interrogatori davant els caps militars. A continuació va venir els empresonaments i assassinats multitudinaris en els que encara els historiadors hi estan treballant i és la tasca de les moltes associacions que treballen per la recuperació de la memòria d'aquest fets dels que ni s'en podia parlar i que amb tanta mala fe s'intentava amagar perquè també feria la consciència dels seus autors. S'aplicà amb contundència les ordres del general Mola, segons les quals s'indicava que "La acción ha de ser en extremo violenta" i els càstigs "ejemplares", "eliminando sin escrupulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros".

Si una guerra és terrible, aquesta segona etapa encara és pitjor. Avui en dia s'ha estudiat els efectes i connotacions d'una guerra a nivell personal i col·lectiu i s'ha qualificat com a "shock post-traumàtic". Qualsevol tragèdia produeix al subjecte l'aflorament d'un estat psíquic impossible de controlar i que anul·la completament la voluntat. Aquest shock va ésser l'instrument que Franco va fer servir per mantenir el seu poder.

La guerra espanyola del 36 va ésser un laboratori d'experiències que foren posades en pràctica en les guerres següents, tant a nivell d'armament nou, com d'atacs a la població civil a nivell psíquic. Guernika n'és l'exemple.

Pels qui volgueu aprofundir aquest aspecte us recoman el llibre de Naomi Klein "La doctrina del shock. El auge del capitalismo del desastre" Paidós, 2007 ISBN: 978-84-493-2041-5

En aquest darrer punt de reflexió vull apuntar que, una vegada acabada la guerra i haver-se

implantat el nou règim, les coses no milloraren sinó que encara varen empitjorar. El "generalíssim" Franco va imposar a sang i foc com a forma de govern l'anomenat "franquisme" del que encara avui no ens hem lliurat del tot. Un botó de mostra, la Monarquia imposada i una simbologia encara present.

Públicament, encara no hem superat després de setanta anys, un cop d'estat que el poble va rebutjar des del seu inici. La democràcia encara no es real sinó que l'hem d'assumir com a formal, perquè en el nostre imaginari col·lectiu resten encara formes i pensaments d'arrels feixistes. Un botó de mostra, el reconeixement de la sobirania de pobles i cultures encara sotmesos.

Encara no hem assumit uns valors que la República va proclamar per a una societat més justa, més culta i més igualitària. Si no assumim aquest valors, és impossible superar les cadenes que el franquisme va imposar de forma cruenta. No podem passar pàgina o deixar a l'oblit, com pretenen certs sectors, el que encara està interioritzat dins moltes persones d'avui en dia. La tasca que duen a terme les Associacions per a la Recuperació de la Memòria Històrica, és més imprescindible que mai, ja que si no és així, ens convertim en lladres de moltes vides.

'La guerra espanyola del 36 va ésser un laboratori d'experiències que foren posades en pràctica en les guerres següents, tant a nivell d'armament nou, com d'atacs a la població civil a nivell psíquic. Guernika n'és l'exemple'

Tots els que, d'una manera o d'altre, varen tenir, o sofrir la mort d'una persona estimada, no ens varen deixar portar una senyal exterior d'aquesta aflicció. Ens varen prohibir el dol. I això és el que reclamem. Que ens deixin exterioritzar el nostre dol, profund i dolorós. A cap cultura s'ha prohibit desenvolupar rituals i costums a l'entorn d'una greu desgràcia per part dels més afectats, la vídua o el vidu, els fills, els pares i els germans. Seria inhumà el que no es deixas a aquestes persones exterioritzar el seu dol. A Mallorca, precisament el rei Sanç establí el dol, com un dret jurídic en la constitució "Ac nostra" que reconeix "L'any de plor" a la vídua.

El dol no és ni tant sols qüestió de record. No correspon al moment en que hom recorda a un mort, un record que pot ésser dolorós o consolador, sinó a aquell en que es fa patent la seva absència definitiva. És fer nostra l'existència d'un buit. ■

Les exhumacions de les fosses comunes “no son ni urgentes ni necessaries”

Per Manel Suárez Salvà

Un dels factors que més han pogut ajudar al restabliment de la normalitat democràtica a Argentina i Xile ha estat

la recuperació dels cossos de les persones assassinades pels militars colpistes i la seva devolució a les famílies respectives. A més, la justícia xilena (en una actuació que va merèixer el respecte i l'admiració del poble espanyol, jutges i fiscals inclosos) no va tenir cap problema en jutjar els assassins.

‘Com pot dir que recuperar el cos d’una persona que va ser segrestada i assassinada fa 70 anys pot causar “perjuicios irreversibles de difícil reparación”?’

Fa pocs anys, el jutge Garzón va condemnar un d’aquells generals colpistes sota les acusacions de la fiscalia per crims contra la humanitat. Llavors no va haver-hi cap fiscal, ni cap jutge de l’Audiència Nacional que opinés que la sentència del 19 d’abril de 2005 condemnatòria d’un militar estranger, Adolfo Scilingo, per crims comesos en el seu propi país (no a Espanya, no ho oblidem) que varen ser qualificats de *“lesa humanidad con resultado de 30 muertes, una tortura y una detención ilegal”* poguessin causar *“perjuicios irreversi-*

bles de difícil reparación” o que *“no son ni urgentes ni necesarias”*.

Si no ho van fer en aquell moment, per què ho han fet ara?

La veritat és que, personalment, m’han fet més mal les seves consideracions que la pròpia resolució, absolutament injusta i insultant. “El tribunal consideró que las exhumaciones *“no son ni urgentes ni necesarias”*. La

Fiscalía había alegado, en este mismo sentido, que las diligencias ordenadas por Garzón podían causar “perjuicios irreversibles de difícil reparación”.

Com pot una persona sensata, intel·ligent, imparcial i justa considerar que el fet de recuperar el cos d’un desapare-

gut i retornar-lo a la seva família és una actuació que no és urgent? Com pot considerar que recuperar les despulles d’una persona assassinada no és necessari? Com pot dir que recuperar el cos d’una persona que va ser segrestada i assassinada fa 70 anys pot causar “perjuicios irreversibles de difícil reparación”? A qui està protegint el fiscal? A quines terceres persones considera que es podrien causar “perjuicios irreversibles de difícil reparación”?

L’agost de 1936, a migdia, Sebastià Estades Cañellas estava dinant amb la seva dona i els seus dos fills petits. Quatre homes s’atracaren a casa seva i se l’emportaren. Ni tan sols eren militars. El tancaren a la Casa del Poble de Palma, convertida en aquells moments en quarter de la Falan-

ge, amb dos calvianers més, Jaume Marzá i Biel Sera. Allà varen rebre pallisses, els sotmeteren a la tècnica del "bany maria" consistent en ficar-los dins una banyera amb aigua bullent i després dins una amb aigua gelada. Un vespre, dos homes se'n varen dur en Sebastià Estades a la presó de Can Mir.

En Sebastià degué comprendre ràpidament què passaria perquè bé que es va preocupar de comunicar a tots els seus companys de presó que a cada persona de Calvià que hi entrés li comunicuessin que ell havia estat tancat dins el magatzem. Un vespre el cridaren per megafonia. "Sebastià Estades passi per l'entrada per ser posat en llibertat". Fora de la mirada dels altres presos, li fermaren una mà a la d'un altre pres, amb un filferro, i els feren pujar a un camió carregat de falangistes.

De matinada, el camió es va aturar al costat de l'església de Sa Creu de Porreres. Els esperava un escamot d'assassins refugiats darrera una ametralladora. El botxí que l'emprava va prémer el gallet i la va fer girar a dreta i a esquerra, a dreta i a esquerra, fins que no en va quedar cap dret. Després, uns dels caps de l'escamot d'assassins, segurament el més valent, va treure's la pistola i, un a un, va anar pegant-los el tret de gràcia al cap. Ni tribunal, ni judici, ni res.

Allà els deixaren, estesos a terra. Poc després, va arribar el fosser de Porreres que, amb

'... amb l'insult de l'assassinat, amb la covardia dels assassins, l'obertura del qual els senyors jutges de l'Audiència Nacional consideren que "no son ni urgentes ni necessaries".'

l'únic ajut d'una manta, els va anar arrossegant fins a l'interior del cementiri i, vestits, els va tirar dins la fossa comuna.

Na Maria, la seva filla, ha recordat el seu pare cada dia de la seva vida. L'ha reivindicat cada dia i cada hora i cada minut. Na Maria va haver de patir l'ofensa del robatori del seu pare quan només era una nina i recorda que era un home educat, a qui li agrada va la poesia. Fins i tot, recorda els poemes que li recitava, especialment un que parlava d'una rosa blanca.

En Sebastià Estades Cañellas és a Porreres, dins la fossa comuna l'obertura de la qual el senyor fiscal considera que pot causar *"perjuicios irreversibles de difícil reparación"*, dins un forat ple de terra, sense noms, sense memòria, amb l'insult de l'assassinat, amb la covardia dels assassins, l'obertura del qual els senyors jutges de l'Audiència Nacional consideren que *"no son ni urgentes ni necessaries"*.

Sempre es diu que la justícia ha de ser imparcial, que els jutges han d'actuar escoltant només les veus del seu cervell, que no s'han de guiar per allò que els pugui dir el cor, però, jo em demano, serà capaç algun d'aquests jutges, o el fiscal, d'anar a veure na Maria i, davant la seva cara, dir-li que consideren que tornar-li el seu

pare *"no son ni urgentes ni necessaries"* o que pot causar *"perjuicios irreversibles de difícil reparación"*?

És evident que la justícia espanyola no està a l'alçada de les circumstàncies ni de les exigències de la gent, però tampoc hi està la classe política: el PP amb la seva hipocresia insultant i coincident amb el missatge de l'Audiència Nacional i el PSOE (amb el Govern inclòs) que té els mitjans per adoptar decisions justes i respectuoses amb les famílies establint els protocols legals que permetin la recuperació dels cossos dels assassinats i impedeixin aquestes decisions, pròpies del passat, de la justícia d'aquest país. ■

Pròximament

La sèrie documental **Memòria i Oblit d'una guerra** de la qual ja varen emetre 13 capítols a la Televisió de Mallorca, està prevista la seva continuació aquesta propera primavera amb una emissió de nous capítols. ■

Els "golfos" del Moll

2n capítol: El meu amic Bufill

Per Libertario Gelabert

Amb l'orella aferrada al fred rail del tren vaig exclamar: Ja ve!!... Tots es prepararen i pujaren, començaren a tirar els sacs de patates, nosaltres esperàvem per recollir-los. Aquest dia no va poder ser, un dels sacs que esperàvem no era un sac. El nostre amic Bufill va patinar o no se que va passar, va caure del tren en marxa i el seu cos d'infant va quedar xapat en quatre bocins, tot era ple de sang. De cop aquell lloc es va omplir d'autoritats i treballadors del ferrocarril, amb una manta varen cobrir el cos desfet del nostre amic, no ens deixaren acostar-nos. En Galileo em va posar la mà sobre les espatlles:

– Tario, tornem a casa.

Sense cap presa, a poc a poc prenguérem al camí de tornada pel passeig de Sagrera fins arribar a Son Espanyolet, a poc a poc, amb les mans buides i el cor ple de dolor.

Entràrem a casa, la nostra mare ja va veure per l'expressió de les nostres cares que passava alguna cosa i ens ho va demanar:

– En Bufill és mort mare, el tren l'ha matat.

– Déu meu!!!, Galileo, Tario, anau tot d'una a dir-li a la seva mare.

La casa del nostre company estava a uns cent metres de la nostra, la porta estava oberta, la seva mare ja sabia la notícia, quan ens va veure ens va abraçar i besar. Em vaig estranyar que no ploràs i quan vàrem tornar a casa li vaig comentar a ma mare, ella ens va contar que quan va esclatar el cop d'estat militar, segons els colpistes, per la 'gràcia de Déu', el seu marit fou detingut a casa seva i aquell vespre mateix fou assassinat pels feixistes. En Bufill era el gran de quatre germans, poc després de ser assassinat el seu pare, el germà petit va ser mossegat per un porc que tenien al corral i va morir, sols tenia uns mesos. Després vingueren els bombardejos a camp obert, les bombes deixaven uns clots d'uns tres metres. Era l'horabaixa i la mare d'en Bufill cridava a un dels seus fills:

– Bernadet... Bernadet... No hi havia resposta, els nins del barri varen anar a cercar-lo pels llocs on solien jugar, però aquell vespre en Bernadet no va apareixia. El matí següent el seu cosset surava boca baix a l'aigua acumulada en un dels clots de les bombes. Aquella dona va plorar tant per l'assassinat del seu home i els seus fills, les seves ferides eren tant profundes que quan li va tocar a n'en Bufill ja no li quedaven llàgrimes.

Estimat amic, de quines ferides parlen quan diuen "Abrir viejas heridas?" De quina pel·lícula ens parlen?, nosaltres parlem de la realitat, amb sang real, i no en refereixo a l'anomenada "sangre azul", aquesta sap aixoplugar-se quan comença a ploure. Els nostres pares ni tan sols es varen poder acomiadar dels seus fills, el teu el mataren a sang freda i el meu va patir pressó pràcticament fins la seva mort i les nostres famílies varen patir les conseqüències de la repressió feixista molt durament. Obrir ferides?, les úniques ferides són les que ells ens feren a nosaltres. No es preocupen per les nostres ferides, es preocupen perquè se sàpiga la veritat, mai hi renunciarem, és el nostre dret contar el que vàrem viure i considero, també, que la nostra obligació és donar a conèixer a les generacions actuals i futures la nostra història, en definitiva fer efectiu el dret a conèixer la veritat. Amic Bufill, no consentiré que la teva història, la nostra història, quedi per sempre a l'oblit com pretenen els hereus ideològics dels assassins.

Ma mare ens va fer prometre que no tornàrem als molls, es va dirigir a mi i en va dir:

– Tario, m'has de prometre que no hi tornaràs.

– Sí mama, t'ho prometo. En Galileo no deia res, ma mare sabia que jo era més pillo i que el meu germà feia el que jo li demanava, era més fort que jo i mai tenia por, era tot bondat. - Galileo jo també t'estimo. No tornàrem als molls, ens quedava l'estació del tren, a la plaça d'Espanya, era a prop de la pressó i després de portar el menjar a mon pare tota la tarda era nostra per a intentar trobar menjar per dur a casa. Aquí la cosa era diferent, no es passava fred ni calor, i perills no n'hi havia, però el menjar que aconseguíem als molls s'havia acabat. A l'estació aconseguíem algunes monedes per ajudar amb l'equipatge als passatgers, però no ens agradava ja que llevàvem la feina a altres pobres, sobre tot els més vells que no tenien la nostra agilitat. Alguns viatgers menjaven entrepans esperant el tren i a vegades deixaven les restes, així que els més ràpids aconseguien una mica de menjar extra. A nosaltres no ens agradava aquell ambient, però no podíem tornar als molls.

Una horabaixa que feia un fred que pelava, en Galileo intentava protegir-me de la pluja, tot i que tots dos ja anàvem calats fins els ossos. Jo sempre vaig tenir més fred que el meu germà, ell era més fort però a part d'això, és que feia uns dies que no en trobava bé, en cansava molt, els meus amics m'havien d'ajudar i de vegades m'havien de portar en braços, en feia mal el costat, dins

les costelles i tossia molt. Era l'horabaixa i caminàvem sense saber molt bé on anàvem, a poc a poc ens trobàrem al passeig del Born, va començar a ploure amb força i ens vàrem protegir baix el túnel de la plaça de la Reina, al carrer del Mar, on hi havia una fonda que es deia Fonda del Túnel.

-Esperarem una mica aquí, posa l'esquena aferrada a la finestra, surt el vapor de les cuines, t'encalenticarà una mica- en va dir en Galileo. -Sí, i un bon aroma- vaig contestar. El carrer del Mar era una canal de fred, puja tota la corrent del port fins arribar al Born (en aquest carrer s'hi feien Consells de guerra, al meu pare n'hi feren dos, el fiscal li demanava pena de mort). Estàvem allà esperant a que escampàs la pluja i ens acostàrem a un brasser encès que estava davant la porta d'una casa, intentàrem secar la poca roba que portàvem, que bàsicament era un jersei que ma mare ens feia amb els trossos d'altres jerseys, en Galileo i jo també hi col·laboràvem, abans de sortir ma mare ens feia fer unes passades de calça. Una vegada n'hi férem un a mon pare, ells es trobava pres al Camp de concentració de La Mola a Menorca, com que no teníem llana ho férem amb els fils dels paquets de les sopes mallorquines, ja vos podeu imaginar els nuus que tenia el jersei. Doncs bé, portàvem un jersei, uns calçons quatre dits per damunt del genolls i unes espadenyas, això era tota la nostra roba.

En aquell temps treien els brasers a fora a l'espera de que deixassin de fer fum, després d'haver consumit les flames de la llenya ho tornaven a entrar a les cases per calentar-les, nosaltres quan veïem que algun tros de llenya sortia del braser ho tornaven a posar a dins perquè no deixàs de fer fum. La dona, que ens veia, de tant en tant sortia i hi posava alguna altra branqueta de llenya. Però una d'aquestes vegades la bona muller ens va dir:

- Ho sento al·lots però ara ja ho tinc que entrar a casa.

- Gràcies, és igual ja no tenim fred-, li contestàrem. Seguia plovent i en Galileo em va dir que no en pogués, que ell aniria al Port a veure si trobava alguna cosa per menjar. Es va posar en marxa i caminant feia gràcies perquè jo rigués, va fer un gest com si es pujàs a un cavall i sense respectar els bassiots va desaparèixer pel carrer en direcció al Port. Em vaig quedar tremolant de fred, de cop la porta de la casa es va obrir i va sortir la madona del braser, portava alguna cosa a las mans, em va demanar si m'agradava el botifarró, li vaig dir que molt i en va donar un tros de pa i un botifarró. Després de donar-li les gràcies, va tornar a entrar. Vaig fer dos bocins, un per el meu germà i un per jo.

En Galileo tardava molt i vaig començar a menjar la meva part, l'altre la vaig guardar a la butxaca, vaig acabar ben aviat. No se si per fred o per fam la meva mà anava cada dos per tres a parar a la butxaca i treia un bocinet de pa i botifarró i després un altre... i un altre... Va passar una bona estona quan va

aparèixer de nou el meu germà, anava encara muntat en l'imaginari cavallet i esquitxava les portes i les parets amb els bassiots de la pluja. Quan va arribar i em va veure plorant, em va demanar:

- Tario perquè plores, et fa mal el costat?

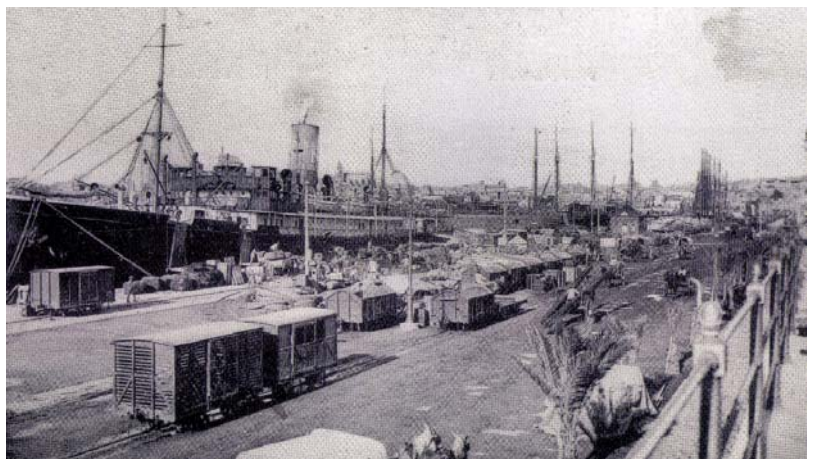
-No, però has estat molt de temps, massa temps-, li vaig contestar sense poder deixar de plorar. - No podia venir abans, mira que et porto. Es va posar la mà a la butxaca i va treure un caramull de garroves. Eren per jo, ell ja s'havia menjat la seva part, garroves mesclades amb pedres, allò em va rompre encara més el cor. Hagueren de passar molts anys perquè m'atrevís a contar-li. Havíem tingut sort, aconseguir un poc de menjar i passar un dia més.

Estimat amic Bufill, cada vegada que passo pel llac, no veig aigua en ell, un nuu a la gargamella i llàgrimes als ulls broten del meu cor, sols veig una taca de sang i deu o dotze patates que redolen pel trespol. Deu a dotze patates que volies portar als teus, et sortiren ben cares, però per tu i per molts aquell era l'únic camí per sortir del camp de concentració en que s'havia convertit Mallorca en aquell temps. Quan d'anys tenies?, deu, onze...?, en aquesta edat els pares encara acompanyen els seus fills a la escola, el teu fou assassinat el juliol o agost del 36, quin delite havia comés?, doncs, ser sindicalista i creure que un món millor per a tots era possible. Onze anys i no havies pogut ni aprendre a llegir, les teves manetes no havien fet servir el llapis per escriure, tampoc es pogueren aferrar amb força a la barana d'aquell maleït tren en marxa. Es veritat que hi havia dues Espanyes: els que manaven al tren amb sang a les mans i les víctimes innocents aferrades a la barana de l'única esperança que els hi quedava, sobreviure a la misèria imposada pels vencedors.

El més trist és que avui encara hi ha dues Espanyes, millor dit ara n'hi ha tres: la que aquell ens deixa "atada y bien atada", la del conformisme, i la darrera, la d'aquells que encara sentim els límits marcats dels camps de concentració però amb la esperança mai truncada de veure algun dia la llum:

EL DIA EN QUE TORNIN ELS NOSTRES...

Al meu amic Bufill. Un "golfo dels Molls".
Teu per sempre. El "golfo" més petit. ■

Memòria històrica: les novel·les de la Guerra Civil

Per Josep Massot i Muntaner¹

“... la repressió mallorquina, descrita a vegades amb un vigor i una passió que fan pensar en Les Grands Cimetières de Bernanos” (Josep Massot i Muntaner)

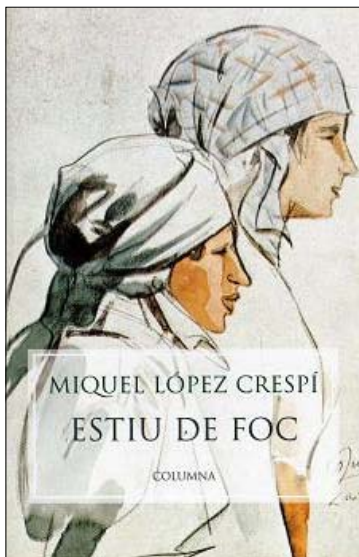
Entre el 1997 i el 2000 hem de destacar tres novel·les dedicades íntegrament a la guerra i a la repressió, escrites per l'escriptor mallorquí més prolífic del moment. Miquel López Crespí, nascut a sa Pobla el 1946, el pare del qual havia lluitat a la península i havia estat tancat en camps de concentració de Mallorca. López Crespí, militant des de jove en l'oposició antifranquista, ja havia tocat el tema de la guerra en llibres anteriors, per exemple a *L'illa en calma* (Ajuntament de l'Alcúdia, 1984), que conté una narració en la qual es juga -després de la mort de Franco- amb el retorn de Bayo, de Bernanos i del conde Rossi; o bé a *Històries del desencís* (Mallorca 1995), la primera de les quals, *La casa gran*, és un monòleg ple de records colpidors d'un aristòcrata que va guanyar la guerra i que va intervenir activament en la repressió, al costat del conde Rossi; o encara a *Notícies d'enlloc* (Palma de Mallorca 1097), on és inclosa la narració Cop d'estat, que descriu un nou aixecament militar, posterior al 23-F, molt pitjor que el de 1936.

Núria i la glòria dels vençuts (Lleida 2000) i *Estiu de foc*, *Dietari d'una miliciana* (Barcelona 1997) són, en realitat, un conjunt, fragmentat a l'hora de la publicació, que lògicament hauria hagut de començar per *Estiu de foc*. López Crespí hi

recrea el *Diari d'una miliciana* de l'expedició Bayo de què ja hem parlat altres vegades, inspirant-s'hi molt de prop en alguns casos i complementant-lo amb la bibliografia que li ha arribat a les mans sobre la matèria. Com al *Diari d'una miliciana*, la protago-

nista de *Núria i la glòria dels vençuts* i *Estiu de foc* és una noia idealista, anarquista convençuda, que va primer a Formentera i Eivissa i després a Mallorca per fer d'infermera. López Crespí hi afegeix, de collita pròpia, un considerable contingut polític i una ideologia feminista, i a través de les seves notes de dietari -que barregen els fets de Barcelona, del front d'Aragó, de València i de Mallorca, tant al cap de platja ocupat pels republicans com a la resta de l'illa- descriu les vicissituds dels milicians de Bayo fins a la retirada de Mallorca i la posterior pèrdua d'Eivissa, les picabaralles entre els diversos partits i organitzacions, l'hostilitat dels anarquistes envers els militars -incloent-hi Bayo- i la poca col·laboració del govern central, i posa en joc tot un seguit de personatges històrics (Ascaso, Durruti, Garcia Oliver, Frederica Montseny, Camillo Berneri, el periodista Gilabert, el brigada Marquès -responsable de la repressió de Menorca, que és justificada per complet-, Manuel Uribe, María Teresa León i Rafael Alberti, el governador civil de les Balears Antonio Espina, el militar Miquel Villalonga, els mallorquins de l'Olimpiada Popular i els que aconsegueixen passar als rengles dels desembarcats, el conde Rossi i els seus italians...)²

Si *Núria i la glòria dels vençuts* i *Estiu de foc* són fonamentalment producte de lectures de l'autor, a les quals ha afegit un fort component ideològic, *L'amagatall* (Mallorca 1999), Premi "Miquel Àngel Riera" de narrativa (1998), és un altre diari en primera persona, inspirat per la realitat de la repressió mallorquina, d'un comunista de Son Serra que romangué amagat durant moltíssims anys en un petit enfony del 'sostre' de casa seva, i que més endavant es traslladà, encara amagat, a una casa antiga de sa Vileta. López Crespí mateix ha posat en relleu que aquesta obra -com les anteriors i com altres encara inèdites, *Dones en guerra*, *Un tango de Gardel en el gramòfon*³, *L'al·lota de la bandera roja*, *Nissaga de sang*- és "producte evident de l'empenta que els fets de 1936 (malgrat no

Estiu de foc, novel·la de Miquel López Crespí

hagués viscut directament aquells esdeveniments) tengueren en la meua formació cultural i sentimental. Record ara mateix les històries narrades pel pare i l'oncle –ambdós combatents republicans– en la postguerra poblada, els fets –contats en la foganya– de la repressió en el meu poble: la resistència dels carrabiners (Orozco i els seus companys), la detenció de Jaume Serra Cardell i altres destacats republicans que feren front a la sublevació amb les armes a la mà, tot allò referit a l'enclaustrament (per voluntat pròpia,

però espitjat pel terror) de Pau Canyelles (“Pau Comas”)...⁴ El talp que López Crespí presenta a *L'amagatall* és una síntesi de moltes coses que ell ha sentit contar i que sovint tenen un indubtable dring d'autenticitat. Com a les novel·les anteriors, no hi manquen nom si cognoms autèntics, que permeten un tractament molt complet de les diverses etapes de la repressió mallorquina, descrita a vegades amb un vigor i una passió que fan pensar en *Les Grands Cimetières* de Bernanos.⁵ ■

(1) Fragment del capítol “La literatura de la guerra civil a Mallorca” del llibre *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002).

(2) Sobre aquestes obres, vegeu l'article de Miquel López Crespí, *La guerra a les quatre illes*, “Quatre Illes”, núm. 4 (6-10 d'abril de 2000), pàg. 27 i núm. 5 (20 d'abril-3 de maig de 2000), pàg. 28.

(3) *Un tango de Gardel en el gramòfon* a estat publicada per l'editorial Set i Mig, després d'obtenir el Premi de Narrativa Villa de Puçol 2000. En una vuitantena de pàgines, conté notes de dietari d'un imaginari mallorquí republicà, Andreu Ximbó, espardenyer amagat durant una colla d'anys a casa seva mateix, en un suburbi de Palma, a partir del 19 de juliol de 1936. Com a la resta de llibres de López Crespí, s'hi parla de la duresa de la repressió –simbolitzada en un malanat anomenat Barral, és a dir, el tristament famós cap de la policia Barrado– i es recorda el desembarcament de l'expedició de Bayo i els estrangers que l'hi acompanyaven, i no hi manquen referències als Fets de Maig de Barcelona, representats com “un cop contra els revolucionaris” de les “forces del Govern central, arribades expressament de València, juntament amb destacaments del PSUC i del PCE” (pàg. 45).

(4) Miquel López Crespí, *Literatura mallorquina i guerra civil*, “El Mundo-El Día de Baleares”, 24 de maig de 1999, Cf. Id., *La literatura catalana i la lluita antifranquista*, “L'Estel”, núm. 431 (15 de març de 2000), pàgs. 16-17.

(5) Miquel López Crespí és també autor d'una peça de teatre titulada *El cadàver* (Lleida 1997), referent a un dels botxins que van assassinar el darrer batlle republicà de Palma, el Dr. Emili Darder. Sobre aquesta obra, vegeu Miquel Ferrà Martorell, Miquel López Crespí i el teatre mallorquí de la guerra civil (1936-39), “Perlas y Cuevas”, 1 de gener de 1999.

Denúncia!

“Article 19”, nou programa de debat d'IB3?

Memòria de Mallorca vol protestar pel fons i les formes emprades pels responsables del programa de la cadena autonòmica Balear IB3, “Article 19”, que en aquesta ocasió estava dedicat a la Memòria Històrica a les Illes Balears. Els esmentats responsables del programa, van contactar amb membres de Memòria de Mallorca per intentar que participessin al programa, en qualitat d'historiadors, utilitzant subterfugis, falsedats i intentant manipular les dades relatives als participants i el contingut del programa.

Els membres de Memòria de Mallorca, declinaren la participació a l'esmentat programa “Article 19”, quan s'assabentaren de la presència al debat de responsables de la Falange Española a Mallorca. Memòria de Mallorca, sempre ha col·laborat amb els mitjans de comunicació de les Illes Balears i agraeix l'interès demostrat pels esmentats mitjans de comunicació a l'hora de donar a conèixer el sofriment de les víctimes de la repressió Franquista i les seves famílies, però de cap de les maneres permetrem que el dolor i el patiment de les víctimes i les seves famílies sigui utilitzat per cap mitjà

de comunicació autonòmic o estatal, per a la realització de programes o productes del format que sigui (audiovisual, reportatges, premsa escrita, etc.) que no tenen com a fi, l'anàlisi seriós dels fets i dels protagonistes d'aquells tràgics esdeveniments i que només pretenen donar un espectacle morbós i que cerca l'enfrontament verbal entre els assistents al programa. Si no se'ns passa pel cap que s'emetés en un programa de TV d'una democràcia, un debat entre un neonazi i el familiar d'una víctima de l'holocaust jueu, perquè a Espanya, sí que són possibles aquests tipus de d'espectacles televisats?

Finalment reberem la disculpa telefònica del director general d'IB3, Antoni Martorell, i a més el cap de la Falange a Mallorca no va ser present en el programa, de la qual cosa ens felicitem. Però malgrat tot, el programa no va deixar ser res més que un altre d'aquests tipus de debats de caire sensacionalista creats únicament per aixecar polèmica i augmentar l'audiència, a qualsevol preu, fins i tot aprofitant-se de la memòria dels morts i el dolor dels seus familiars i amics. ■

Mis antepasados y otros recuerdos...

3ª entrega

Por Juan Hernández

En este breve capítulo os quiero relatar los tiempos que precedieron al estallido de la guerra. Mi padre trabajaba como un jornalero más en la hacienda de mis abuelos paternos, "malviviendo" de la manutención que les proporcionaban los padres que en el ámbito rural era no sólo escaso, sino escasísimo ya que el agricultor siempre guardaba recursos para poder "aguantar" los largos períodos de sequía y malas cosechas. Mi madre nos contaba que tenía que compartir con su esposo, un huevo y una sardina para cenar las más de las veces, por lo que continuamente increpaba a mi padre a emigrar a Elda ciudad próspera e industrial, distante unos 15 km al norte, ciudad, en el Valle del Vinalopó, puesto que allí se situaron, desde hacía pocos años, sus padres que procedían del caserío llamado Cañada del Trigo, frontera común con las provincias de Murcia y Alicante. En Elda, mis abuelos maternos montaron una carnicería que prosperó rápidamente debido a la calidad de sus carnes y elaborados complementarios. Dicha carnicería estaba ubicada en la calle Del Cid, esquina con la actual dedicada a Pedrito Rico, cantante popular que triunfó en toda Latinoamérica y especialmente en Argentina. La carnicería se la vendió posteriormente mi abuelo "Quito" a su padre, Pedro Rico.

Finalmente mi padre se convenció y también emigró con mi madre hacia Elda, pues en Mañán había abortado su primera niña y tenía malos recuerdos. En Elda nació mi hermana en febrero del 33 y yo el 24 de Junio del 36, día de S. Juan Bautista, con lo que mi madre se excusó de ponerme Bernardo como quería su suegra por haber muerto un hijo que regresó enfermo de la guerra de África. Mi nacimiento acaeció en la frontera común entre Elda y Petrel, así que puedo afirmar que mis raíces lingüísticas son el castellano (de Elda) y el valenciano (de Petrel), puesto que la casa estaba dividida entre ambas poblaciones.

Poco capital hizo falta para montar el "negocio" de mis padres, puesto que vendían vino del Mañán y carbón de las carboneras del contorno. Aparte mi padre consiguió un puesto de venta de "recova" (venta de aves y conejos) en el mercado de la "Plaza de arriba" e iba y venía de la Mancha, hasta que empeoraron los acontecimientos y no quiso ver tantos muertos tirados por las cunetas. ■

A QUIEN CORRESPONDA

Angelina Gatell (Poema leído en la Biblioteca Nacional, Madrid, 27 de septiembre 2008)

devuélvenos también
nuestros cadáveres,
enseñanos también
los asesinos.
Ángel González

*Una vez más quiero volver al tiempo
del que siempre hablaré
porque le pertenezco
como el azul al mar,
como la luz al alba.*

*Y quiero
bajar a su memoria
como quien baja
al sótano que guarda
objetos, actos, versos, actitudes,
días, que con frecuencia hojeo
como páginas,
y con ellas pegadas a los dedos
salgo a la calle, apartado con denuedo
la oscuridad y pregunto,
-por si alguien lo supiera-
dónde están los cadáveres,
desde dónde nos mira
la ausencia de sus ojos,
en qué lugar esperan
la cercanía de una rosa,
su fragancia vedada por la ira,
el aire que disipe el silencio.*

*Y pregunto también
los nombres de los asesinos,*

*aunque los sepa bien, sílaba a sílaba,
pero los quiero dichos en voz alta,
a gritos,
no guardados con celo en sus estuches
de dorada penumbra
desde el instante mismo en que el invierno
dejó caer su frío sobre el suelo
que ya nunca fue patria,
sino desgarradura.*

Muy pocos saben de qué hablo.

*Sin embargo, no falta quien se aleje
obviamente molesto.*

*Y están los que, confusos,
se llevan a los labios
el índice gastado por el miedo
y se alejan también
aunque más lentamente,
no sé, quizá afligidos.*

*Otros, susurran evasivos: hace
ya tanto tiempo... Y vuelven la cabeza,
como si alguien de pronto los llamara.*

*También los hay que opinan sin sonrojo,
como haciendo equilibrios
sobre el filo de la conciencia,
que sería mejor dejarlo todo
dormido en el sosiego,
cubierto de benignos crisantemos
y así nadie podría
dañarse con su roce.*

*Después se van a Roma y, conmovidos,
debajo de los pórticos
donde Bernini,
hace ya más de cuatro siglos
guardó la luz del mármol,
recogen, con unción, sin miedo a herirse,
los nombres trémulos de gracia
de otros cadáveres,
los guardan en sus dijes con cuidado
y sonríen en paz.*

*No consigo entenderlo. Escucho. Miro.
Me quedan ya muy lejos las palabras
que con el tiempo cambian de sentido,
y acomodan sus dúctiles metales
a la oscilante valoración de los conceptos.
Y más lejos aún, mucho más lejos,
perdida entre la niebla,
la luz que fue habitada por la idea,
o el aroma, no sé, tal vez por nada.*

*No consigo entenderlo.
Reúno amargamente mis preguntas
y releo las páginas
donde mi tiempo amarillea y sufre.
Como yo está cansado. Y como yo no entiende.
Y como yo, se niega a ser destruido
por esa desmemoria
más grave que el olvido porque en ella
crece y se ramifica,
estercolada por la indiferencia,
la planta obscena
de la conformidad y el beneplácito. ■*